

Minden művészre ezer kontár jut

A Lechnerek. Források a család krónikájához

Szerkesztette Brunner Attila, Budapest, MMA Kiadó, 2022, 208 oldal

A humoráról is közismert Kismarty-Lechner Jenő építész szívesen idézte egyetemi hallgatóinak a címben szereplő ősi kínai mondást. Ám a Lechner család nemzedékeken át öröklődő sokoldalú művésztehetsége élő cáfolat erre a régi kínai bölcsességre. De kik is azok a Lechnerek?

Lechner Ödön, a méltán közismert építész hírneve mindmáig árnyékba borította a Lechner-dinasztia többi tagjának sikereit, akiknek munkássága eddig leginkább csak egy szűk szakmai közösség előtt volt ismeretes. Pedig, mint *A Lechnerek – Források a család krónikájához* című kötetből kiderül, nagy múltú, máig jelentős kulturális értéket képviselő polihisztor családról van szó. Ennek feldolgozását kísérli meg Brunner Attila és Csáki Tamás, aki közreműködött az anyaggyűjtésben, és sajtó alá rendezte a III. fejezetet. A kötet számos eddig ismeretlen dokumentum közzétételén keresztül Lechner Ödön mellett két fivére: Lechner Gyula és Lechner Károly, húga, Csereszky Gyuláné Lechner Ilka, valamint Gyula fivére gyermekei: Kismarty-Lechner Jenő és Kismarty-Lechner Loránd életpályáját mutatja be. Tehát két szempontból is hiánypótló a kötet: reflektorfénybe állítja a család eddig árnyékban lévő tagjait, másrészt segít tisztázni a család történetét, a névrokonság és vérrokonság kérdését.

Erre a feladatra pedig azért is szükség van, mert eddig csupán a Lechner Tudásközpont próbálkozott meg a család múltjának feltárással. A 2013-ban létrehozott intézmény eredetileg Lechner Lajos Tudásközpont¹ néven működött.

Lechner Lajos (1833–1897) várostervező mérnök volt, akinek nevéhez két jelentős munka köthető. 1871-ben ő készítette el a Pest város szabályozásának nemzetközi tervpályázatán első díjjal jutalmazott „Veritas” pályaművet, amelynek legfontosabb eleme a Sugárút, később Andrássy út terve. Bár mivel az Andrássy út házainak többségét Ybl építette, mint annak ikonikus épületét, az Operaházat is, így a köztudat hozzá szokta kötni a sugárút tervét, annak megálmodója Lechner Lajos volt. Lechner a francia Georges Haussmann (1809–1891), III. Napóleon császár építészének mintáját követte, aki Párizs moderni-

zálásakor széles sugárutak, körutak kialakításával teremtette meg az újkori nagyváros prototípusát, Berlinnek, Bécsnek, Budapestnek, Zágrábnak szolgálva ezzel mintául. Lechner Lajos ötlete volt, hogy a perspektíva térélményét kiaknázó híres francia kerttervező, André Le Nôtre megoldását követve az út a Városliget felé közeledve kiszélesedjen, a házak magassága fokozatosan csökkenjen. A szorosan egymáshoz simuló, magas bérpalotákat így váltották fel a szellős elrendezésű alacsony, kertes villa-

Rippl-Rónai József, *Lechner Ödön portréja*, 1913, Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár © Wikimedia Commons

¹ A Lechner Tudásközpont Zobel Lajos (1854–1926) tervei alapján, 1908 és 1912 között épült, és a Lágymányosi Dohánygyárban kapott

otthont, amely a magyar ipari szecesszió egyik jellegzetes, műemlékvédelem alatt álló épületegyüttese.

épületek, fokozva a nagystíluság hatását. Szintén Lechner Lajos nevéhez fűződik várostervezőként Szeged az 1879-es nagy árvíz utáni újjáépítése.

2015-ben az intézmény Lechner Tudásközpontra változtatta a nevét. A honlapon található indoklás szerint a névváltoztatással azt kívánták elérni, hogy a Lechner Lajos személynevet a tágabb mérnöki világot bemutató polihisztor családra utaló Lechner névre cserélve a város-tervező mérnök mellett Lechner Ödön, Jenő, Kamill s valamennyi Lechner családtag és leszármazott újító, törekvő mérnöki és építész szellemisége is felsorakozzék a szervezet új elnevezésében. Ennek szellemében rendezték meg az intézmény székhelyén, az egykori Lágymányosi Dohánygyár szecessziós épületében a *Lechner 2015 – Kreatív erővonal* című kamarakiállítás. Ehhez kapcsolódóan a *Lechnerek régen és ma* című cikksorozatban Pesti Monika Kismarty-Lechner Jenő építész és emberi portréját rajzolta meg, míg Juhász Réka a ma élő leszármazottakkal készített interjúkat. Megszólaltatta Kismarty-Lechner Gyula leszármazottjait: Kismarty-Lechner Balázs grafikus, óratervezőt, Kismarty-Lechner Csaba építész, Kismarty-Lechner Kinga belsőépítész, iparművészt, Kismarty-Lechner Zita illusztrátort és Lechner Ödön lánya, Szmrecsányi Ödönné Lechner Irma révén az építész egyenes ági leszármazottját, Szmrecsányi Boldizsár (művésznevén: Boldi) szobrászművészt, valamint Szűts Miklós festő- és fotóművészt, aki nem tartozik ugyan a Kismarty-Lechnerek közé, viszont Lechner Lajos egyenes ági dédunokája. A Tudásközpont névváltoztatása, a kiállítás, az interjúk mind felvetik azt a fontos kérdést, amelyet már Lechner Jenő (1942-től Kismarty-Lechner Jenő) felvet 1931-ben, amikor elkészíti a névváltoztatáshoz szükséges *A kismartoni Lechner család története* című tanulmány bevezetőjét. Ebben éppen azzal indokolja, miért kérte fel a korszak ismert családfakutatóját, Turcsányi Tihamért a család történetének kiderítésére, hogy választ kapjon a Rómer Flóris *Régi Pest* című művében felsorolt számos Lechner nevű háztulajdonos, illetve a XIX. században élt két jelentős Lechner: Lechner József (1791–1846) a Felső-Tisza, majd a pesti Duna-szakasz szabályozását végző mérnök, Széchenyi István munkatársa, illetve a már említett Lechner Lajos családi hovatartozására. Bár erre Turcsányi Tihamér *A Lechner családok Pesten* című dolgozata sem ad egyértelmű választ, ugyanis csak Buda és Pest török alóli felszabadulásától (1698) a XVIII. század végéig tekinti át a család történetét, Lechner Mihálytól ifj. Lechner Nepo-

muki Jánosig (1812–1884), Lechner Ödön és két fivére: Lechner Gyula és Lechner Károly édesapjával bezárólag. Innentől a család története Cserneczy Gyuláné Lechner Ilka visszaemlékezéseiből dokumentálható. E két család-történeten alapul a kötet mellékletében található, az 1930-as években készült két családfa is, segítve a szövegben való eligazodást.

A család 1931-ben nyújtja be a névváltoztatási kérelmét, eredetileg a Kismartoni-Lechner név használatára vonatkozóan. Végül 1942-ben a Kismarty-Lechner forma használatát engedélyezte számukra a belügyminiszter.

A családi hagyományok szerint a bajor nemesi eredetű família ősei a XVII. században telepedtek le Kismartonban. Innen került Lechner Mihály (1655–1738) Pestre, ahol a városi tanácsban szenátoraként tevékenykedett. A nemesi eredet emlékét – amelyre a család mindig is büszkén hivatkozott – az elkallódott nemesi oklevél híján egy, a család tulajdonában lévő címeres pecsétnyomó gyűrű őrizte meg csak. Lechner Ödön több épületén (Iparművészeti Múzeum, Földtani Intézet) szignóként használta ezt a családi címet, míg fivére, Gyula német fordításait a von der Lech előnévvel jegyezte. Német származása ellenére a család gyorsan elmagyarosodott, és ezt a magyar öntudatot az előnév felvételével is hangsúlyozni kívánták. A könyv nem ad választ arra, hogy az eredetileg tervezett Kismartoni előnévből hogyan lett végül Kismarty. Kismarty-Lechner Csaba Juhász Rékának adott interjújában a Vörösmarty név analógiájára hivatkozik, de ez inkább családi legendának tekinthető magyarázat.

2014-ben Brunner Attila mint projektasszisztens kapcsolódott be a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézete és az Iparművészeti Múzeum közös rendezésében szerveződő *Lechner Ödön, az alkotó géniuszt* című kiállítás munkálataiba, amelyet a szakma a nagy építész halálának százéves évfordulója alkalmából rendezett. A centenáriumi kiállítás egyik tárlatvezetésén találkozott Csányi János gyűjtővel, aki a XI. kerületben, egy lomtalanítás alkalmával bukkant rá a Lechner család dokumentumaira.² A táviratok, folyóiratok között egy gépiratos családtörténet is előkerült. A krónika 1931-ben keletkezett, amikor Lechner Jenő elindította névváltoztatási kérelmét, egyrészt a német név magyarosítása, másrészt a Lechner név más viselőitől való megkülönböztetés céljából. A krónika legalább öt példányban létezett, és a lomtalanításban talált példány Brunner Attila kutatásai szerint Kismarty-Lechner Loránd (1883–1963), Lechner Gyula

² Nem ez az első eset, hogy lomtalanítás alkalmával értékes dokumentumok kerülnek elő, amelyek aztán egy kutatás elindítója lesznek. Ötvös Anna kassai történész, könyvtáros, Márai-kutató Matzner Ilona, pontosabban a Moskovics-Matzner orvoslapkiadó család és Kassa kapcsolatának kutatására tette fel életét. Első ilyen tárgyú kötete, a *Lola könyve* anyagát a véletlen sodorta útjába. Egy lomtalaní-

táskor találta meg Matzner Ilona kiselejtezett, szemébe dobott fotóalbumát. Ez indította, hogy nyomozni kezdjen a család és a Márai által csak Lolának becézett feleség története után. ÖTVÖS Anna: *Lola könyve. Kassától Márai Sándorig*. Szerk. MÉSZÁROS Tibor, Bp., Helikon, 2017

fiának, Kismarty-Lechner Jenő öccsének tulajdonában volt. Ez a dokumentumgyűjtemény alkotja a kötet gerincét, amelyhez hozzájön még Lechner Ilka (Cserneczky Gyuláné) 1927-es, Lechner Gyula 1894-es, 1899-es és 1914-es, Kismarty-Lechner Jenő 1917-es, 1927-es, 1942 körüli és 1954-es, Kismarty-Lechner Loránd 1917-es és 1927-es, végül ifj. Kismarty-Lechner Jenő 1948 után írott életrajza. A családtagok életrajzai részben a *Magyar képzőművészeti lexikon*, részben a *Révai nagy lexikon*a számára készültek, illetve Lyka Károly kéziratok hagyatékából kerültek elő, aki a lipcsei Thieme–Becker-művészlexikon munkatársaként gyűjtötte magyar művészek élet- és önéletrajzeit. Mint a fenti felsorolásból érzékelhető, a családtagok közül Lechner Gyula és nagyobbik fia, Kismarty-Lechner Jenő pályája a legizgalmasabb. Mindketten sokoldalú irodalmi, zenei, képzőművészeti tehetségek, ami nem volt ritkaság a Lechner családban.

Lechner Gyula (1841–1914), Lechner Ödön bátyja nagy jövő előtt álló ügyvéd, amikor egy súlyos betegség után úgy dönt, képzőművész lesz, és leteszi a rajztanári vizsgát. Sikeres festő, ám emellett műfordítóként is tevékenykedik. Legjelentősebb munkája *Az ember tragédiájának* német nyelvre való átültetése,³ amely 1888-ban jelent meg, Lipcsében. A könyv sikerét jelzi, hogy számos nyelvre e kiadás alapján fordították le.

Hasonlóan kiemelkedő és sokoldalú tehetség volt Lechner Gyula nagyobbik fia, Kismarty-Lechner Jenő (1878–1962). Anyai ágon a német származású, zenész Doppel családdal állt rokonságban, ám öt testvére közül egyedül ő örökölte édesanyjuk zenei tehetségét. A zenei tanulmányok helyett azonban jobban vonzotta az építészet. Kezdetben nagybátyja, Lechner Ödön szellemisége gyakorolt rá erős hatást. Első munkája is ezt tükrözi. Ő készítette el ugyanis a Lechner Ödön által a bátyjának, Gyulának tervezett bérház (ma Bartók Béla út 40.) kaputervét.⁴ Ám hamarosan eltávolodik a nagybátyja képviselte magyaros szecessziós építészettől. Ebben tanára, Lechner Ödön fiatalkori barátja, Hauszmann Alajos is fontos szerepet játszott. Kismarty-Lechner Jenő szintén a magyaros stílust akarta meghonosítani az építészetben, de ennek mintáját a felső-magyarországi pártázatos reneszánsz építési stílusban találta meg. Építész, várostervező, emellett műemlékvédelemben jártas szakember. Részt

vesz a budai vár Hauszmann Alajos vezette megnagyobítási munkálataiban, a Nemzeti Múzeum kibővítésében és restaurálásában. De szobrászati munkákkal és síremléktervezéssel is foglalkozik. Már egyetemista korától rendszeresen publikál építészeti szakmunkákat. Utolsó könyve, amely halála előtt egy évvel, 1961-ben jelent meg, nagybátyja, Lechner Ödön építészeti pályája előtt tiszteleg.

Fivére, Kismarty-Lechner Loránd és fia, ifj. Kismarty-Lechner Jenő munkássága kevésbé hangsúlyos, a tehetségesebb báty, illetve apa árnyékában leginkább a vele közös munkák révén ismert a nevük, így a kötetben is kisebb súllyal szerepelnek, ahogy Lechner Károly és fiai, Gedeon, illetve Egon alakja sincs külön kiemelve. Talán azért sem, mert ők a családi hagyományok ellenében más területeken tevékenykedtek. Lechner Károly (1850–1922) orvosként a magyar pszichiátria egyik úttörője volt. Lechner Gedeon (1885–1914), a sikeresen induló kémikus az I. világháborúban esett el az orosz fronton. Lechner Egon (1890–1967) pedig tehetséges gépészmérnök, akinek a nevét a saját kifejlesztésű MÁVAG-Lechner-tractor őrzi.

Szintén háttérben maradt a három Lechner fivér mellett a család nő tagjainak személyisége. Pedig Lechner Ilka (1852–1938), Lechner Irma (1855–?) vagy Lechner Beatrix (Bolda) (1846–1927) szintén tehetségesen rajzolt, sőt Ilkának az íráshoz is volt érzéke. Ám őket a korabeli szokások szerint a feleség, háziasszony, anya szerepére nevelték. Végül az élet felülírta ezt. Lechner Ilka férje, Cserneczky Gyula (1844–1888) halála után a család kőbányai téglagyárának könyvelőjeként tartotta el gyermekeit. Emellett regény- és novellaírással, kosztüm- és csipketervezéssel foglalkozott. Lechner Irma pedig fivéré halála után⁵ a családi téglagyár élére kerülve kimentette ugyan a vállalkozást az adósságokból, de a felvirágoztatáshoz a háborús helyzetben már nem volt elegendő tőkéje. Így a nagyapa, ifj. Lechner Nepomuki János alapította családi tulajdont részvénytársasággá alakították, és idegen kezekbe került.

Természetesen Lechner Ödön is kiemelt helyet kap a kötetben. Az ő két életrajzát (1891, 1911), illetve a berlini egyetemi tanulmányokhoz szükséges bizonyítványai német nyelvű hiteles fordításának dokumentumait a kötet

³ Zichy Mihály 1881-ben tért vissza Szentpétervárra, III. Sándor cár szolgálatába. 1885-ben kéthavi szabadságot kap a cártól, hogy elkészíthesse az illusztrációkat *Az ember tragédiájához*. 1886-ban be is mutatják a Mücsarnokban a tizenöt képből álló sorozatot, amelyből ekkor még hiányzik az Egyiptomi, a Görög, a Római és a Falanszter szín két rajza. A teljes, húsz rajzból álló sorozat csak az 1888-as díszkiadásra készül el. Ez volt Zichy Mihály első teljes sorozata magyar irodalmi alkotáshoz. Zichy munkája a dániai származású orosz cárné figyelmét is felkeltette, így Zichy kéziratban vitte el neki Lechner

Gyula fordítását. Tehát Marija Fjodorovna az elsők egyike volt, aki a művet németül olvashatta.

⁴ A házban több családtag is lakott, többek között Kismarty-Lechner Kamill, az épület tetőtéri műtermét pedig Lechner Margit férje, Zemplényi Tivadar festőművész bérelte.

⁵ Lechner Gyula és Lechner Ödön egy napon, 1914. június 10-én hunyt el.

⁶ LECHNER Ödön *Írásai*. Szerk. SÜMEGI György, Bp., Corvina, 2020

adatgyűjtésében is közreműködő Csáki Tamás rendezte sajtó alá. Lechner Ödön születésének 175. évfordulója alkalmából már Sümegi György megjelentette az építész több írását. A *Lechner Ödön írásai* című kötetben⁶ az összegyűjtött dokumentumokból: nyilatkozatokból, levelekből, Lechner Ödön által aláírt memorandumokból, nyílt levelekből bontakoznak ki az építészpálya küzdelmei, sikerei, kudarcai, valamint Lechner Ödön ars poetica: „Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz.” Miként az nyomon követhető az itt közölt 1911-es önvallomásos önéletrajzból is, Lechner Ödön tudatosan szakított elődei és kortársai: Pollack, Hild, Ybl, Hauszmann klasszicista, romantikus, eklektikus, az európai korstílusokból építkező formanyelvével. Egyedül Feszl Frigyeszt érezte elődjének, aki a budapesti Vigadó tervezésénél az akkor divatos építési irányzatnak némi magyaros ízt kölcsönzött. Lechner magánéleti válsága (felesége halála) és cégcsődje miatt menekült külföldre 1877-ben, ahol franciaországi és angliai tapasztalatai alapján jutott el a magyar stílus megteremtésének szükségességéhez. Párizsban Clément Parent irodájában dolgozva bepillantást nyert a francia kastélyépítkezés és -restaurálás világába. Itt tapasztalta meg, hogy I. Ferenc, majd Medici Katalin ízlésének befolyására hogyan hoztak létre sajátos francia reneszánsz stílust az Itáliából hazatért építészek az antik mintákat keverve a virágos gótika jegyeivel. Angliában a koloniális építkezés kötötte le a figyelmét, az, ahogy az angolok gyarmati építkezéseik során igyekeztek igazodni az ott uralkodó ízlésvilághoz, stílushoz. Hazatérve aztán egész életében azon munkálkodott, hogy megteremtse a jellegzetes magyar építészeti stílust a magyar népművészet, illetve az azzal rokonnak érzett keleti kultúrák, elsősorban a perzsa és indiai művészet motívumainak egybeolvasztásából. A kőszegény alföldi vidéken a kerámiához fordult mint új díszítőanyaghoz, és ebben a tervében társra talált a Zsolnaygyár újító szellemű vezetőjében, Zsolnay Vilmosban, a fagyálló pirogránit szabadalmaztatójában.

A dokumentumkötet azonban minden gondossága ellenére is tartalmaz néhány apró hibát, hiányosságot. Lechner Ödön német nyelvű bizonyítványai közül csak a hatosztályos reáliskola utolsó évének bizonyítványa olvasható magyarul, a József Polytechnikum négy szemeszterénél a magyar visszafordítás lemaradt. Bár a mellékletben két családfa is található, segítve a szerteágazó családtagjai között való eligazodást, mind a kettő nehezen kive-

hető, a 30-as évekből való kéziratos családfa fotókópiája. Az olvasói tájékozódást segítő hasznos lett volna egy nyomtatott, jól áttekinthető családfa. Ennek közlése nem okozott volna megoldhatatlan problémát, mert Juhász Réka interjújában Kismarty-Lechner Csaba említette, hogy gépre vitte és naprakészre aktualizálta Kismarty-Lechner Jenő 1931-es, a mellékletben szereplő, kéziratos családfáját. Ez azért is szerencsés lett volna, mert a Lechner család nőtagjaival nemcsak a család, a sors, hanem a könyv szerkesztői is mostohán bántak. A névmutatóban sajnálatosan nehezen lehet megtalálni, beazonosítani őket. Van, aki csak férjezett nevén szerepel, mint Schöller Józsefné Lechner Sarolta (a névzavar fokozásaként, a mellékletek családfáin Karolinként található meg). Más csak lányneven: Lechner Margit festőművész, Zemplényi Tivadar festőművész felesége. Lechner Ella pedig minden módon hiányzik a névmutatóból, csak férje, Wonaszek Antal csillagász és két gyermeke: Ödön és Olga szerepel benne. Több, azonos keresztnévű családtag esetén a névmutató összekever személyeket, mint a Lechner Irma névnel. Lechner Irma néven szerepel Schöller Józsefné Lechner Sarolta lánya, Schöller Irma, és Lechner Ödön lánya, Szmracsányi Ödönné Lechner Irma. Egyedül Cserneczky Gyuláné Lechner Ilka és Novák Kamillné Lechner Beatrix kereshető vissza a névmutatóban mind a lánykori, mind a férjezett nevük alapján, sőt Lechner Beatrix még családi becenevén, Lechner Boldaként is szerepel.

A kötet képanyaga is sajnálatosan szegényesre sikerült. Lechner Gyulától csak egy grafika látható. Jó lett volna a Magyar Nemzeti Galéria raktárában őrzött, fő művének számító *Öregasszony kötéssel*⁷ című (1894) olajképének reprodukcióját betenni, mivel a korban nagy sikerű kép mára már gyakorlatilag ismeretlennek számít. Hasonlóan, az Antal Gyula-villa rosszul kivehető fotója helyett érdemes lett volna Kismarty-Lechner Jenő fontosabb munkáiról képet közölni: akár első sikeréről, a kassai Rákóczi-epitáfium szellemében megépült sárospataki Állami Tanítóképző Intézetéről, akár legjelentősebb fővárosi munkájáról, a Rezső téri Magyarok Nagyasszonya-templomról.⁸

Mindezek ellenére és mellett *A Lechnerek – Források a család krónikájához* című dokumentumgyűjtemény hiánypótló kötet, első lépés lehet egy nagy múltú, a magyar építészettörténetet máig meghatározó művész- és polgárcsalád történetének feldolgozásához.

⁷ Lechner Gyula Lyka Károly kérésére közölte, hogy a kép modellje nagynénje, Schöller Józsefné Lechner Sarolta (1819–1907), Lotti néni, egy 48-as honvéd százados özvegye. Lechner Sarolta életrajzáról, életvidám természetéről volt ismert. Idős korában, kedvenc szórakozásaként kiült a Városmajor parkjába, és kötögetés, horgolás közben figyelte az embereket. Lechner Ilka is megemlékezett róla.

Bohém természetével a családban rokon lélek Lechner Ödönnel, aki igazi kávéházi ember, a Japán Kávéház építészasztalának tőzstagja volt.

⁸ A templom sokaknak ismerős lehet, mint a Szenes Iván-émlékconcertek helyszíne.